

C: s förvaltning av det Celsingska fideikommissets huvuddel sammanfaller tack vare framför allt hans personliga insatser med Hällefors bruks storhetstid under dess Celsingska period. Hans fader majoren Lars Gustav Celsing tillträdde vid envoyén Ulrik Celsings död 1805 de tvenne broderlotterna av fideikommisset eller 2/3 i Hällefors bruk, Smedstorps hammare, Biby med Värsta och Fräkentorp samt huset i hörnet av Gustav Adolfstorg och Regeringsgatan. Trots det stora arvet blev emellertid hans ekonomi hopplöst tilltrasslad. Det synes ej omöjligt, att han tagit ut förskott på sin väntade rikedom, och då han väl fått denna, inlät han sig på byggnadsföretag, som ej kunde finansieras av de löpande inkomsterna. Till hans obestånd bidrog måhända även det nödläge, vari järnhanteringen råkade under Napoleonskrigen. Då han redan 1810 avled, hade han åsamkat sig så stora skulder, att hans enskilda egendom måste överlämnas åt kreditorerna. Bruken och lantegendomarna tillföll emellertid tack vare fideikommissstiftelsen ograverade hans omyndiga söner och förenades inom kort efter den äldre broderns död (1813) i C: s hand. Denne, som vid faderns död ännu ej var sex år gammal, fick enligt fideikommissbrevets bestämmelser (§ 18) först vid tjugufem års ålder tillträda förvaltningen av egendomarna. Sedan han avslutat sin första utbildning med studier vid Uppsala universitet, inträdde han därför vid ingenjörskårens fältmättningsbrigad men lämnade i överensstämmelse med fideikommissvillkoren (§ 8) då han fyllde tjugufem år officerstjänsten för att odelat ägna sig åt skötseln av sina vidsträckta domäner.

De egendomar, som genom den Celsingska fideikommissstiftelsen skulle sammanhållas till »ett sammanhängande, inalienabelt» helt, utgjorde trots sin till synes något splittrade belägenhet i verkligheten ett typiskt exempel på den kombination av bruksdrift, skogsbruk och jordbruk, som fordom ansågs utgöra förutsättningen för en lyckosam befgverksrörelse. Hällefors styckebruk ligger mitt ute i den stora skogstrakt, som uppfyller norra delen av Villåttinge och Oppunda härad, men tillräckligt nära de i norr, öster och väster belägna sätesgårdarna för att av dem betjänas med spannmålsförlag och körslor. Båda delarna voro i hög grad behövliga. Vid bruket fanns ej något åkerbruk i större skala, malmen hämtades från ganska avlägsna gruvor, av vilka de viktigaste lågo vid Stav (söder om Flöda kyrka, nära Sköldinge station), och tillverkningarna kördes till Torshälla, varifrån de kunde vidarebefordras sjöledes. Den malm, som erhöles vid Stavs gruvor, ägnade sig särskilt för gjutning, och bruksrörelsen var också sedan gammalt främst inriktad på denna tillverkningsgren, tidigare, såsom namnet anger, främst »stycke», dvs. kanonfabrikation. En del tackjärn, som ej förbrukades vid gjutningen, erhöles dock alltid, och detta utsmiddes vid Smedstorps en dryg mil öster om bruket (bortom Fräkentorp) belägna hammarsmedja. Från Smedstorp fördes stångjärnet i mån av behov tillbaka till Hällefors, där det användes för gjutgodsets komplettering med smidda delar. Tillverkningen vid Hällefors uppgick under 1810- och 20-talen till c: a 2,000 skeppund, varav c: a 1,500 skeppund gjuterivaror.

Innan C. själv tillträdde förvaltningen av sina egendomar, synes rörelsen vid bruken i det hela ha fortgått i de invanda spåren. Den enda mera betydande nyanläggning, som omtalas, var ett verkstadshus, innehållande slip- och polerverk, en mindre stjälpugn för tillfälliga gjutningar samt en manufakturhammare för gjuteriets behov (privilegerad 22 juni 1824). Av större vikt för framtiden var, att det tryggande av brukens skogsfångsträttigheter, vartill ordnandet av hemmanens skatteköp under Gustav Celsings tid utgjort början, nu kunde fullföljas tack vare riksdagens beslut om rekognitionsskogarnas skatteförsäljning. Ärendet avgjordes dock först genom kammar- och bergskollegiernas utslag 26 nov. 1831, varefter skattetalet å de för båda bruken avskilda skogsmarkerna 13 maj 1839 fastställdes till 3 13/16 mantal Celsinge och 3/8 mantal Skogsberg; skattebrevet utfärdades 11 maj 1840.

Då C. 1829 övertog skötseln av sin andel av fideikommisset, träffade han genast med innehavaren av systerlotten, fastern fru Elisabet Louise Ihre, en överenskommelse, som lade bruksrörelsens ledning i hans hand. Nu följde ett kraftigt uppsving. C. var en av de första i sin trakt, som införde den nyuppfunna kolbesparande varmblästern (1836). Samtidigt uppsattes även ett blåsverk av K. D. af Uhrs konstruktion. Bland tekniska nyheter kunna ytterligare nämnas gasrostugn för malmen (1847) samt valskross för malmen och masugns gasens tillgodogörande för masugnsdriften. Det var tidens viktigaste uppfinningar och förbättringar, som, ofta på ett tidigt stadium, tillgodogjordes. Redan 1833 byggdes en mekanisk verkstad, 1859 uppsattes ny manufaktur- och stamphammare. Även gjuteriet ombyggdes i för tiden storslagen skala. Mot de tekniska nyheterna svarade upptagandet av nya tillverkningsgrenar.

Kanongjutningen var numera alldeles nedlagd, i stället producerades främst allehanda, kökskärl, även emaljerade, vilket var en nyhet för Sverige, vidare spisar och kaminer, maskiner för sågverk och bruk samt andra gjuterivaror av skiftande slag såsom järnvägsgodsvagnar, järnlavetter, bomber, granater, kyrkfönster, verandor, trappor, ja, hela fyrtorn. C. hörde till dem, som effektivt befrämjade det intensiva jordbrukets genombrott genom införandet av fabriksmässig produktion av lantbruksredskap och lantbruksmaskiner. Talrika pris på svenska och utländska utställningar vittnade om tillverkningens kvalitet. Dess kvantitet ökades energiskt. Visserligen såg C. pessimistiskt på de liberala principer, som under början av hans bana undergrävde de gamla brukens monopolställning — så förutspådde han i de till 1833—35 års bergskommission infordrade uppgifterna sina bruks snara undergång, om konkurrensen om kolen alltjämt finge stegras — men det skulle visa sig, att han och hans bruk hörde till dem, som kunde reda sig. Masugnens produktion lär ha uppdrivits till 6,000 á 8,000 skeppund, det mesta givetvis gjuterier. Utvecklingen belyses även av bruksfolkets ökning från 371 personer 1840 till 551 personer 1865. Om det ekonomiska resultatet under C: s tid föreligga inga sifferuppgifter, men all anledning finnes att antaga, att detta motsvarat det kraftiga uppsvinget; på 1850-talet anteckna bergmästarnas relationer, att avsättningen för Hällefors tillverkningar varit mycket tillfredsställande. Troligt är emellertid, att vinsten bytts i förlust under 1870-talets svåra depression. Vid C: s död år 1881 var nämligen bruket belastat med en förlagsskuld på över 550,000 kr., varav c: a 330,000 tillkommit sedan 1860-talets mitt — personligen hade C, väsentligen efter 1866, tillskjutit över 167,000 kr. — och 1881 trodde man sig behöva räkna med en förlust på 40,000 kr.

C: s omtanke och initiativrikedom framträdde ingalunda enbart i den egentliga bruksdriften. Bruksherrgården vid Hällefors omskapades under hans tid, corps de logiet ombyggdes, en vik i sjön utfylldes för att bereda utrymme åt en präktig trädgård med växthus och drivbänkar, en skogbeväxt udde blev park. Ordnad skogsskötsel (»trakthygge med kulishuggning efter steijermarkska metoden») infördes, en hushållningssällskapets skogsskola, Skoghall, mottogs på Frä Kentorps mark. Två och en halv mil vägar byggdes, till stor del på C: s egen bekostnad. En viktig uppgift var att tillgodose det med rörelsen växande spannmåls- och foderbehovet. Då odlingsmarker saknades invid Hällefors, företog C. omfattande nyodlingar, på avlägsnare delar av bruksdomänen. Med hänsyn till bruksdriften infördes ett företrädesvis på ängsodling ställt växelbruk. Avkastningen uppdrevs till 1,000 tunnor spannmål (hälften av brukets årsbehov) samt foder för 20 hästar, 30 oxar och 50 kor.

Redan C: s insatser för fabrikationen av jordbruksredskap och för jordbruket vid Hällefors skulle vara tillräckliga att bereda honom en bemarkt plats bland det svenska jordbrukets målsmän. Men därtill kom, att han nitiskt och framgångsrikt fyllde även de förpliktelser, som hans övriga stora jordagods ålade honom. Jämte Biby med Värsta och Frä Kentorp innehade han Lindholm vid Mälaren i Barva socken, ett Flemingskt släktgods, som han 1835 inlöste av sin svärmoder och 1857 gjorde till fideikommiss i stället för huset i Stockholm. Rörande jordbruket på C: s gods finnas få uppgifter. Om Lindholm meddelas emellertid vid 1840-talets mitt, att åkern var lagd i växelbruk med vidsträckt foderväxtodling, beteshagar röjda och stora odlingsarbeten påbörjade. Notiserna äro säkert representativa även för de andra egendomarna. Stora ladugårdar, stall och andra uthus uppfördes, gärna av sten. Huvudbyggnaderna på Biby och Lindholm om- och påbyggdes. I litteraturen omtalas C. framför allt som en energisk målsman för sin samtids strävanden att höja kreatursaveln genom import av utländska rasdjur. På 1830-talet hade han på Biby en berömd hjord av 800 mycket ädla elektoralfår, vilken trots fallande ullpris om än reducerad behölls även under de följande decennierna, och 1868 mottog han på Lindholm ett ambulera stamschäferi. Redan före C: s tid hade nötboskap av Voigtländerras införts till Biby och Frä Kentorp, och C. fortsatte på 1840-talet importen. Han hade sålunda en gammal förkärlek för de tyska kreaturen. Då han 1845 blev ledamot av kommittén för organiserandet av statens stamholländerier, erbjöd han sig att mottaga ett dylikt på Lindholm, och sedan hans medkommittenter stannat för hans anbud, genomdrev han, trots sympatier för ayrshireras inom distriktet, att en hjord allgauerkreatur skulle inköpas. Kreatursslaget vann i längden ej allmännare förtroende och holländeriet indrogs därför 1859, men hjorden bibehölls ren på Lindholm långt över C: s tid. På mejeriskötselns område var C. en föregångsman. Även för hästaveln verkade han, bl. a. i länets hästavelsförening. För eget behov importerade han hästar av percheronras. Vid den tid, då C. började taga en mera framträdande del i arbetet

för kreatursförädlingen, började han även göra sig gällande i länets hushållningssällskap. En stadgeändringsstrid, som slutade med ett nästan fullständigt personombyte i ledningen, gav honom plats först i en stadgekommitté (1847) och sedan i förvaltningsutskottet (1848—57). Samtidigt gjorde han sig bemärkt genom ordnandet av kreatursutställningen vid sällskapets första mera allmänna lantbruksmöte på Sparreholm 1848. Sedan han sålunda visat »förmåga av initiativ och kraft vid igångsättandet av flera allmännyttiga företag, som hedrade både hans omdöme och medborgaranda», valdes han 1857 till sällskapets ordförande och fungerade såsom sådan, tills han 1859 trädde tillbaka för en nyutnämnd landshövding. Följande år mottog han sällskapets tionde lantbruksmöte vid Hällefors. Sitt erkännande för C:s insatser ådagalade sällskapet bl. a. (1861) genom att tilldela honom sin belöningsmedalj, med den motivering, att han »icke blott erövat av jorden fruktbarande fält och förökade skördar utan även varit ett efterdöme för andra att fortgå på samma bana».

»För Gud och Lasse Celsing är ingenting omöjligt», sade ett ordspråk, som länge levde i Södermanland. Han var en kraftnatur, van att arbeta efter stora mått, van att driva sin vilja igenom och van att lyckas tack vare snabb blick och praktiskt handlag. Hans byggnader präglades av hans lynnesart, som framträdde i de djärva proportionerna och konstruktionerna, men røjde på samma gång förkärlek för det solida och odlad smak. För sitt folk var C. en god och omtänksam husbonde av gammaldags patriarkalisk typ; ett bevis därpå är, att Patriotiska sällskapets medalj för långvarig och trogen tjänst år 1861 på en gång kunde utdelas åt femtiosex av hans underlydande. Med sina betydande förtjänster förenade C. vissa egenheter, som givit upphov till en rik flora av anekdoter. Karl Rupert Nyblom, vilken såsom informator på Hällefors lärde känna C, har tecknat »den över hela Sörmland och långt över dess gränser välbekante» brukspatronen såsom »en originell personlighet och en hedersman, något brysk och häftig men annars vänlig, tillgänglig och lätt förstådd, godhjärtad och uppriktig, någon gång för mycket». På sina egendomar idkade C. stor gästfrihet. Som ledamot av Karl XV:s jaktklubb kunde han räknas till denne konungs krets och såg honom även som sin gäst på Hällefors, en gång vid en stor älgjakt 1870. Bland mera bekanta personer, som hörde till C:s vänner, kunna nämnas B. von Beskow, J. N. Byström och den kände journalisten Isidor Kjellberg. Trots bruksrörelsens tillbakagång under C:s sista år slutade han sitt liv som en mycket rik, man. Boets behållning uppgick enligt bouppteckningen till över 2 244,000 kr